

НЕПРОЛАЗНА СВАКОДНЕВИЦА: НЕМАЧКИ ДОПРИНОС НАРОДНОЈ КУЛТУРИ ВОЈВОДИНЕ*

Др Зоран ЈАЊЕТОВИЋ
Институт за новију историју Србије

АПСТРАКТ: Немачки утицај на свакодневни живот Срба у Војводини је био врло разнолик и снажан. Он није био подједнак у свим сферама живота и Немци нису били једини који су „давали“, а Срби нису били само „примаоци“ културних утицаја. Напротив, између припадника два народа се развила жива културна размена, која је уз размену са осталим народима у региону створила јединствену свакодневну културу Војводине која као појава дугог трајања у многим својим аспектима опстаје до данас, без обзира на све промене етничке структуре, друштвених односа и без обзира на технички напредак.

Кључне речи: Немци, Војводина, Срби, свакодневни живот

Културни утицаји се често одликују изузетно дугим трајањем. Они су у стању да преживе промене државних граница, друштвених система и етничке структуре становништва. У овом раду ћемо се осврнути на понешто занемарени допринос Немаца¹ свакодневној култури Војводине, тј. некадашњег дела јужне Угарске омеђеног данашњим границама Аутономне

---

¹ Мало је већих радова који систематски истражују немачки културни утицај у појединим областима живота. Међу малобројне спадају: Златоје Мартинов, *Немачки утицај на исхрану Срба у Банату*, Панчево, 2004 (2. изд.); Nives Rittig-Beljак, *Švapski kulinarij – dodir tradicija u Hrvatskoj*, [Zagreb, 2003]. (Књига Нивес Риттиг-Бељак покрива и Срем који је припадао историјској Краљевини Хрватској и Славонији, а чији је део после Другог светског рата додељен Војводини.)

Покрајине Војводине.² Биће речи о утицају Немаца на начин изградње кућа, трансфер појединих пољопривредних култура и техника, припремање јела и на друге аспекте свакодневне народне културе.³

После ослобођења од Турака територија јужне Угарске била је прилично запустела, али није била сасвим пушта. Локално становништво (углавном Срби и Румуни) није било на високом културном ступњу, што се одражавало на његову економску продуктивност. Оно, међутим, није било ни потпуно нецивилизовано и било је спремно да учи од немачких и других колониста које су хабзбуршке власти и приватни велепоседници током XVIII и почетком XIX века доводили ради подизања нивоа производње.⁴

² Због природе коришћене литературе и због чињенице да су и Срби и Немци живели и изван данашњих граница Аутономне Покрајине Војводине, ове границе ће повремено по потреби бити прелажене.

³ Будући да је трансфер високе културе текао сасвим другим каналима, њиме се овде нећемо бавити. О томе видети кратак преглед: Zoran Konstantinović, *Deutsch-serbische Begegnungen*, [Berlin, 1997].

⁴ Дobar број немачких аутора је једнострано склон да територију Војводине почетком 18. века сматра за готово потпуно пустињу у коју су се населили немачки колонисти који су временом од ње направили расцветали рајски врт. (Up. Viktor Pratscher, *Die deutsche Gemeinde Feketitsch – Feketitsch*, Novi Vrbas, [1936], str. 27; *Karlsdorf im Verlauf donauschwäbischer Geschichte 1802–1944*, München, 1985, str. 17; *Die Deutschen aus Betschmen, Syrmien. Chronik einer 200-jährigen Wanderung 1784–1984*, [Bisingen] 1984, str. 75–78; Bulkes, *Geschichte einer deutschen Gemeinde in der Batschka 1786–1944*, Kirchheim unter Teck, 1984, str. 252; Christian Ludwig Brücker, *200 Jahre Schowe*, [Winnenden], s. a., str. 12, 23, 28; Johann Achtzehner, *Ergänzungen und Berichtigungen der Geschichte der Gemeinde Zichydorf auf Grund von nachträglich eingegangenen Hinweisen ehemaligen Zischydorfer*, [Bisingen-Steinhofen] s. a., str. 8; Johann Awender, *Heimatgeschichte von Stefansfeld 1797–1947*, [Salzburg 1955], str. 8; Felix Milleker, *Geschichte der königlichen Freistadt Werschetz*, I, Budapest, 1886, str. 77–78, 88; Josef Volkmar Senz, *Geschichte der Donauschwaben. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München, 1987 (3. izd.), str. 38, 57; Anton Tafferner, *Quellenbuch zur donauschwäbischen Geschichte*, Stuttgart 1977, str. XXXII; Konrad Schünemann, *Österreichs Bevölkerungspolitik unter Maria Theresia*, Berlin, s. a., str. 66, 73; Eik Roth, *Die planmäßig angelegte Siedlungen in Deutsch-Banater Militärbezirk 1765–1821*, München, 1988, str. 26, 51; Ladislaus Michael Weifert, „Beiträge zur Mercyschen Besiedlung des Banats“, *Gedenkschrift für Harold Steinacker (1875–1965)*, München, 1966, str. 133. Међутим, тезу о пустој Војводини деле и неки српски историчари: Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, II. Од Карловачког мира до Темишварског сабора 1790, Нови Сад, 1990 (2. изд.), стр. 26–27, 40; Мирко Митровић, „Насељавање и колонизација Војводине 1690–1945“, *Годишњак Друштва историчара САН Војводине*, 1981, стр. 197; Славко Гавриловић, „Русини у Бачкој и Срему од средине XVIII до средине XIX века“, *Годишњак Друштва историчара Војводине*, 1977, стр. 153; *Историја народа Југославије*, II, Београд, 1960, стр. 1061–1062; Никола Ј. Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Банату 1919–1941*, Нови Сад, 1972, стр. 8; Лазар Ђелап, „Колонизација Немаца у данашњој Војводини 1790–1792“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, стр. 32–33, 1962, стр. 115. Неки аутори релативизују опустелост јужне Угарске (Felix Lackner, „Rumänische und deutsche Siedlungsbewegungen im Banat, ihre Beziehungen und gegenseitige Bedingtheit“, *Südostdeutsches Archiv*, XVII–XVIII, 1974/1975, str. 75; Gerhard Seewann, „Serbische Süd-Nord-Migrationen in Südosteuropa als Voraussetzung für die deutsche Ansiedlung im 18. Jahrhundert“, *A Kárpát-Medence vonzásában*, Pécs, 2001, str. 441; Josef Wolf, *Entwicklung der ethnischen Struktur des Banats 1890–1992*, Wien, 2004, str. 30–32), док је неки у потпуности одбацују, (Никола Петровић, „О приликама у Банату

Локално становништво је, живећи дуже у дотичним крајевима, познавало климатске, педолошке и географске одлике свог завичаја, локалну флору и фауну, и уопште поседовало знања која су била од користи и инородним насељеницима. Зато су од самог насељавања Немаца постојали услови за плодну културну размену, пре свега у домену гајења одређених биљака и животиња, коришћења пољопривредних алатки и метода, припремања хране, израде и усвајања неких одевних предмета, изградње и уређења кућа и организације свакодневног живота. При том се нису преносиле само материјалне тековине већ и речи, идеје, начин производње и живота. Културна мешавина која је временом настала трајно је обележила културни пејзаж Војводине.

Оно што се у војвођанском пејзажу већ голим оком може приметити као специфичност су ушорена села, правилно просечених улица. Она су настала као последица интервенције хабзбуршких власти: стара, неуређена српска и румунска села су током XVIII века преуређена тако да су добила улице које су се секле под правим углом, или у којима је пут био главна улица у односу на коју су се све друге правилно шириле са обе стране. Што се, пак, нових, колониистичких села или нових, колониистичких делова старих села тиче, она су од почетка планирана правилно.⁵ Иако су њихову форму наметнуле власти свом становништву без обзира на националност, домородно становништво ју је сматрало за нешто типично немачко. Паралелно са уређивањем села ишло је и уређивање атара, тј. расподела поља унутар њега.⁶

Оно по чему се војвођанска (не само швапска) села на први поглед разликују од села у другим крајевима су и куће грађене по одређеном моделу. Њега су хабзбуршке власти наметнуле, баш као и тип села. Спорно је, међутим, порекло овог типа кућа које се називају „колониистичке“ или „панонске“ (у немачкој, односно српској литератури). По једној тези, реч је о прилагођеној тзв. „франачкој кући“. Она се одликовала пре свега истим распоредом просторија као и код „колониистичке“ односно „панонске“ куће.⁷

после слома османлијске власти (1716–1718)“, *Мешовита грађа*, II, 1970, стр. 30; Исти, „О неким отвореним и спорним питањима колонизације средњег Подунавља у XVIII веку“, *Југословенски историјски часопис*, 1–2, 1976, стр. 26).

⁵ Roth, n. d.; Ingomar Senz, „Die ‚Schwabens‘ in der Batschka. Geschichte und Kultur einer deutschen Volksgruppe zwischen Theiß und Donau“, *Deutsche Geschichte und Kultur in Südosteuropa. Sechs Vorträge*, Horst Kühnel (ur.), München, 1988, стр. 27–28; Johann Weidlein, *Entwicklung der Dorfanlagen im donauschwäbischen Bereich*, Stuttgart, 1965.

⁶ Peter Jung, „Wie das schwäbische Dorf entstand“, *Heide und Hecke. Beiträge zur Volkskunde der Banater Schwaben*, Hans Gehl (ur.), Temeswar, 1973, стр. 30–31; Roland Vetter, Hans Keiper, *Unser Tschervenka. Der Weg einer Batschkadeutschen Großgemeinde in zwei Jahrhunderten*, Tuttingen, 1981, стр. 131.

⁷ Овај тип куће је имао различите називе у разним деловима Немачке. Up. <http://de.wikipedia.org/wiki/Ernhaus>; J. V. Senz, *Geschichte*, стр. 82; Karl Reb, „Wohnkultur und Wirtschaftshof im

Куће су биле окренуте ужом страном према улици, а распоред просторија се састојао од једне (касније гостинске) собе према улици, са кухињом (у коју се улазило из дворишта) у продужетку. Касније, са порастом потреба и животног стандарда, дозираване су у наставку прво једна, а затим још неколико соба.⁸ Постоје, међутим, и знатне разлике између „франачке куће“ и њеног пандана у југоисточној Европи. Пре свега, у Немачкој и Аустрији радило се о чатмарама. У јужној Угарској, међутим, због несташице, дрво се користило само за оно најнужније (греде, врата и кровиште), док су зидови били од набоја а кровови од сламе, трске или шибља. То је био традиционални начин градње локалног становништва који су из нужде хабзбуршке власти примениле за изградњу кућа за колонисте. Друга битна разлика била је да су у Немачкој и Аустрији „франачке куће“ већ од XV века биле куће на спрат, док су у јужној Угарској оне до краја остале приземне, односно тек су доста касније добиле таван.⁹ Уосталом, колониистичке куће су испрва биле прилично примитивне и не много налик описанима,¹⁰ што сугерише да

Wandel der Zeit,“ *Heide und Hecke.*, Gehl (ur.), str. 36; Johann Bach, *Neuhatzfeld Tschechstelek – Cestereg 1828–1944. Geschichte einer Banater Heidegemeinde*, München, 1972, str. 31.

⁸ Мање или више детаљни описи овог типа куће постоје у скоро свим „завичајним књигама“. Опширније, са бројним илустрацијама видети у: Wack, *n. d.*, str. 294–339; Bulkes, str. 93–108; Irmgard Hudjetz-Loeber, *Heimatbuch Neu-Pasua, Die, Geschichte eines donauschwäbischen Dorfes*, Stuttgart, 1956, str. 20–21, 92–95; Ingomar Senz, „Die ‘Schwaben’ in der Batschka. Geschichte und Kultur einer deutschen Volksgruppe zwischen Theiß und Donau,“ *Deutsche Geschichte und Kultur in Südosteuropa. Sechs Vorträge*, Horst Kühnel (ur.), München, 1988, str. 27–28; Gottlob Holder, *Das Deutschtum in der Unteren Baranya. Eine bevölkerungs- und siedelungsgeographische Studie über die Schwäbische Türkei*, Stuttgart, 1931, str. 98–103; Lisa Flassar (ur.), *Ernsthausen. Das Schicksal eines deutschen Dorfes im Banat*, Rastatt, 1983, str. 108–110; Roland Vetter, Hans Keiper, *Unser Tschervenka. Der Weg einer batschkadeutschen Großgemeinde in zwei Jahrhunderten*, Tuttlingen, 1981, str. 134–136; Hans Herrschaft, *Das Banat. Ein deutsches Siedlungsgebiet im Donauraum*, Berlin, 1940, str. 134; Felix Milleker, *Die Besiedlung der Banater Militärgrenze*, Vršac, 1926, str. 7; Peter Jung, „Wie das schwäbische Dorf entstand“, *Heide und Hecke. Beiträge zur Volkskunde der Banater Schwaben*, Hans Gehl (ur.), Temeswar, 1973, str. 32–35.

⁹ Софија Димитријевић, „Етнолошка истраживања у околини Сомбора“, *Рад војвођанских музеја*, 18–19, 1969–1970, стр. 83; Александар Р. Стефановић, „Кућа и покућство у северном Банату“, *Рад војвођанских музеја*, 18–19, 1969–1970, стр. 13–14; Peter Wack, *Torschau 1784–1934*, s. 1., s. a., str. 334; Walther Konschitzky, *Die Volksarchitektur im Banat: Stil und Ornamentik*, Cluj-Napoca, 2000, str. 25; Nikolaus Hefner, Franz Egger, Josef Braschel, *Franztal 1816–1944. Erinnerungen an Franztal/Semlin. Heimat an der Donau. Ansiedlung, Dorfleben, Flucht, Neubegin*, Salzburg, 1984, str. 79–80; Wack, *n. d.*, str. 32. Херман Халер оспорава да је метода градње од набоја локална и тврди да је она донета из Немачке. Као аргумент наводи да се у Србији куће граде на другачији начин него у Војводини. Hermann Haller, *Syrmien und sein Deutschtum. Ein Beitrag zur Landeskunde einer südostdeutschen Volksinsellandschaft*, Leipzig, 1941, str. 57. Ово је у супротности са оним што наводе сви други аутори, и вероватно треба приписати Халеровој идеолошкој обојености и времену у коме је писао.

¹⁰ Friedrich Lotz, *Aus der Vergangenheit der Gemeinde Odžaci. Historisches Heimatbuch mit besonderer Berücksichtigung der Ansiedlergeschichte*, Novi Vrbas, 1929, str. 64, 66–67; Roth, *n. d.*, str. 37.

је у почетку локални допринос, а не немачки утицај, био одлучујући. Као српски допринос свакако треба истаћи и чињеницу да су велики део кућа за колонисте изградили Срби – кулуком или за плату.¹¹

Битна разлика у односу на наводни немачки прототип био је „гонг“¹² – стреха дуж дворишне стране куће, која је током XIX века постајала све шири. Испрва није била ослоњена на стубиће, да би касније они постали обавезни. На тај начин је добијена нека врста веранде која је лети штитила од сунце (и где се у то годишње доба радило, јело и чак спавало), а у јесен и зиму од кише и снега. Простор испод ње је временом нешто издигнут и поплочан.¹³ Порекло „гонга“ није сасвим јасно, али неки немачки аутори, упркос немачком називу, у њему виде српску творевину, можда донету са Косова.¹⁴ Није немачког порекла (него српског, мађарског или румунског) ни код Шваба толико омиљена летња кухиња која је била одвојена од остатка куће да се кућа лети не би загревала и да би домаћица тада, у доба највећих пољских радова, уштедела време за поспремање.¹⁵

Из свега наведеног не може се тачно рећи каквог је порекла „панонска“ или „колониистичка“ кућа. Изгледа да се радило о креативном споју немачке и локалне градитељске традиције, наравно по упутствима хабзбуршких власти.¹⁶ Немци су дали основни нацрт куће (распоред просторија и организацију дворишта око куће) а Срби начин градње, материјал и по свему судећи „гонг“.

Првобитна „панонска/колониистичка“ кућа се током XIX века даље развијала, губећи у својим новим формама неке одлике изворног типа („кућа на лакат“) или бивајући временом замењена „кућама на фронт“. ¹⁷ Типично је било то да су те новине (баш као и нове грађевинске материјале – циглу и цреп) увек прво уводили Немци јер су они по правилу били имућнији:

¹¹ Nikolaus Hepp, *150 Jahre Bačka Palanka. Die Geschichte der drei Schwestergemeinden Palanka bis zur Gegenwart*, Novi Vrbas, 1930, str. 23; Milleker, *Die Besiedlung der Banater Militärgrenze*, str. 7.

¹² Реч долази од немачког „Gang“, а у војвођанском српском говору се јавља као „гонг“, „гонк“, „гонак“ или чак „конг“.

¹³ Wack, *n. d.*, str. 295, 299; Vetter, Keipert, *n. d.*, str. 136; Roth, *n. d.*, str. 345.

¹⁴ Haller, *n. d.*, str. 59; Roth, *n. d.*, str. 285. Антун Рудински одбације ову претпоставку аргументацијом да су косовске куће „на четири воде“ а не „на две“ као у Војводини, да имају другачији распоред просторија, те да им улаз није из кухиње. Антун Рудински, „Панонска кућа: појавни облици у северној Бачкој“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 79, 1985, стр. 172.

¹⁵ Reb, *n. d.*, str. 44; Roth, *n. d.*, str. 285–286, 345.

¹⁶ Више аутора дели баш ово мишљење. Уп. I. Senz, *Die 'Schwabens'*, str. 30; Isti, *Die Donauschwaben*, München, 1994, str. 19; Konschitzky, *n. d.*, str. 15; Rudinski, *n. d.*, str. 193.

¹⁷ I. Senz, *Die Donauschwaben*, str. 22; Wack, *n. d.*, str. 311–339; Helmut Frisch, *Werschetz (Versec, Vršac). Kommunale Entwicklung und deutsches Leben der Banater Wein- und Schulstadt*, Wien 1982, str. 232–235; Valentin Oberkersch, *India. Deutsches Leben in Ostsyrmien (1825–1944)*, Stuttgart, 1978, str. 196–200; J. V. Senz, *Geschichte*, str. 82.

Срби и припадници других националности су онда следили њихов пример када би им материјалне могућности то дозволиле. Међутим, куће по изворном нацрту, обogaћене „гонгом“ и кровом од црепова, грађене су до средине XX века.¹⁸ То сведочи колико су оне биле добро прилагођене климатским условима Војводине, расположивим грађевинским материјалима и (што није неважно) дубини цепа људи који су их градили.¹⁹ Карактеристично је да се та врста кућа, баш из финансијских разлога, најдуже одржала код немачког, посебно српског становништва. Што се немачког утицаја тиче, он је био одлучујући не само за распоред просторија већ и за њихово опремање: и ту су Срби и други са одређеним закашњењем усвајали немачке узоре у опремању куће.²⁰ У целини узевши, сеоске куће у Војводини су настале као креативна мешавина елемената локалне архитектуре и немачких утицаја.

Немачки допринос се много јасније видео у пољопривреди – која је била главно занимање већине припадника свих народа у Војводини. Постојала је, међутим, разлика утолико што су се Немци углавном досељавали као земљорадници, док су Срби јако дуго били претежно сточари.²¹ То је условило да многе тековине немачке земљорадње усвоје врло постепено и прилично касно. Ово је важило како за одређене пољопривредне културе тако и за технике пољопривредне производње. Техничке новотарије (вршалице, трактори) су Швабе прве уводиле пре свега због своје веће куповне моћи.

Првих година по насељавању Немаца, сељаци нису имали слободу избора култура које ће гајити: о томе су одлучивале државне власти или надлежни феудални господар. А они су у то време били посебно заинтересовани за гајење кромпира²² и кукуруза.²³ Кромпир су у Војводину донели Нем-

¹⁸ Стефановић, *н. д.*, 14. Халер је у кућама грађеним за српске колонисте после Првог светског рата препознавао стари тип (немачке) „колониистичке“ куће. Haller, *н. д.*, str. 58.

¹⁹ Од друге половине XIX века имућнији су све чешће градили куће од цигала, али се употреба набоја није сасвим изгубила ни до средине XX века. Крајем XIX века Адам Милер-Гутенбрун је писао о примитивним кућама сиромашних Срба у Банату. Adam Müller-Guttenbrunn, *Deutsche Kulturbilder aus Ungarn*, Leipzig, 1896, str. 164. Холдер је сведочио да су сиромашне српске куће у Барањи још 30-их година биле покривене сламом и трском. Gottlob Holder, *Das Deutschtum in der Unteren Baranya. Ein bevölkerungs- und siedlungsgeographische Studie über die Schwäbische Türkei*, Stuttgart, 1931, str. 103.

²⁰ Стефановић, *н. д.*, стр. 19–22; Димитријевић, *н. д.*, стр. 83–85; Roth, *н. д.*, str. 287–288; Oberkersch, *н. д.*, str. 201.

²¹ Поповић, *Срби у Војводини*, II, стр. 279; *Исто*, III, 85; Димитријевић, *н. д.*, стр. 85. У неким селима је сточарство било главно занимање Срба све до почетка XX века! (Уп. Бранислав Букуров, „Остојићево“, *Зборник Матице српске за природне науке*, 30, 1966, стр. 47)

²² Martinov, *н. д.*, str. 42; Wack, *н. д.*, str. 508; Erich Lammert, „Banater Beinamen und Namen einiger Kulturpflanzen“, Hans Gehl (ur.). *Schwäbisches Volksgut. Beiträge zur Volkskunde der Banater Deutschen*, Temeswar, 1984, str. 161.

²³ Bulkes, *н. д.*, str. 119.

ци, о чему сведочи и његово име које се изводи од назива Grundbirne или Krummbeere.²⁴ Изгледа да се његово гајење испрва доста споро ширило међу становништвом, за шта је био потребан и притисак власти.²⁵ Кад се има на уму урођени сељачки конзервативизам, ово и не чуди – утолико пре што је притисак власти био нужен да се у исто време гајење кромпира прошири у неким деловима Немачке.²⁶ Немачки колонисти су у јужну Угарску донели и конопљу, чији су главни произвођачи остали готово до средине XX века.²⁷ Нека швапска села су постала главни центри узгајања, прераде и продаје конопље.²⁸ Иако неки аутори тврде да су Немци донели и кукуруз,²⁹ по свему судећи он је у наше крајеве донет већ за турске владавине.³⁰ С друге стране, немачко порекло (и то у аустријском или подунавско-швапском облику) српских назива за парадајз, карфиол, шпарглу, кел, келерабу, (х)рен и друге, указује на то да су ове биљке донели швапски колонисти.³¹ Мартинов овим биљкама додаје и пасуљ, сочиво, шаргарепу и просо, али то не документује.³² Срби су многе од ових биљака преузимали врло постепено и спорадично, често само у граду.³³

Поред различитих пољопривредних култура, немачки колонисти су донели и нове, модерније пољопривредне справе и технике обраде земље. Швабе су увеле тропољни систем (уместо двопољног који је до тада био уобичајен). Поред тога, оне су увеле и ђубрење, што је било управо

²⁴ Karl Eugen Reb, „Volksnahrung im Wandel der Zeit“, *Schwäbische Familie. Beiträge zur Volkskunde der Banater Deutschen*, Hans Gehl (ur.), Temeswar, 1981, str. 59; Pratscher, *n. d.*, str. 180. Реч кртола која се користи у Црној Гори такође потиче од немачке речи Kartoffel, али је очито новијег датума. (Уп. Милош Тривунац, *Немачки утицаји у нашем језику*, Београд, 1937, стр. 37; Исти, *Deutsche Lehnwörter im südslawischen Sprachraum*, Belgrad, 1941, str. 9)

²⁵ Lammert, *Banater Beinamen*, str. 166; Поповић, *Срби у Војводини*, II, стр. 276.

²⁶ Wolfgang Venohr, *Fridericus Rex. Friedrich der Große – Porträt einer Doppelnatur*, Bergisch Gladbach, 2004 (4. izd.), str. 237–238.

²⁷ Lotz, *n. d.*, str. 154; I. Senz, *Die 'Schwabens'*, str. 34–35.

²⁸ Тодор Аврамовић, *Привреда Војводине од 1918. до 1929/30. године с обзиром на стање пре Првог светског рата*, Нови Сад, 1965, стр. 99, 172.

²⁹ Мартинов, стр. 42; Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, I, Нови Сад 1990, стр. 219.

³⁰ Ур. Rittig-Beljak, *n. d.*, str. 112; Олга Зиројевић, *Србија под турском влашћу 1459–1804*, Београд, 2007 (2. изд.), стр. 65.

³¹ Trivunac, *Nemački uticaji*, str. 37; Isti, *Deutsche Lehnwörter*, str. 9.

³² Martinov, *n. d.*, str. 42.

³³ Ур.: Martinov, *passim*. Немци нису били једини који су „давали“. Напротив, они су од Срба преузели гајење кукуруза, паприке, дувана и бостана. (Уп. Зиројевић, *n. d.*, стр. 65; Martinov, *n. d.*, стр. 30; Bertalan Andrásfalvy, „Modelle bäuerlichen Lebensformen in Südungarn im 18. Jahrhundert“, *Das Schwäbische Türkei. Lebensformen der Ethnien in Südwestungarn*, Márta Fata (ur.), Sigmaringen 1997, str. 57; Lammert, *Beinamen*, str. 165; Margitta Schnell-Živanović, „Interferenzen in der südosteuropäischen Küchenterminologie“, *Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde*, 42, 1999, str. 187; Peter Metz, *Perles. Geschichte einer Militär-Gemeinde*, Tuttingen, 1980, str. 17)

револуционарно.³⁴ Немци су временом све више смањивали део земље који је остајао на угару, а уместо тога на тим површинама су почели уводити гајење крмног и индустријског биља.³⁵ Од новина које су они донели треба навести и оплемењивање семена, заштиту биља и примеренију обраду тла,³⁶ као и стајски узгој стоке.³⁷ Од техничких справа, Швабе су донеле плуг – до њиховог доласка Срби су обрађивали земљу мотиком.³⁸ Треба ипак рећи да су и немачки плугови дуго били чисто дрвени и доста примитивни, те да су се тек временом развили до модернијих облика.³⁹ Иако нису увели гајење винове лозе, Немци су га знатно унапредили новим методама рада и новим сортама грожђа.⁴⁰ Срби су ове немачке новине усвајали постепено. С једне стране, они су били конзервативнији од Шваба,⁴¹ док их је слабије материјално стање, с друге стране, често спречавало да држе корак са техничким новинама.⁴² Па ипак, они су већином немачки начин привређивања готово у потпуности усвојили до почетка XX века.⁴³ Оно што Срби, по оцени неких посматрача,

³⁴ Bulkes, *n. d.*, 121, 124; Renz, Wack, Trissnak-Enzmingen, *n. d.*, str. 125; *Heimatsbuch der Heidegemeinden Heufeld-Mastort-Ruskodorf*, München 1987, str. 272–273; Popović, *Srbi u Vojvodini*, II, str. 275.

³⁵ Bulkes, *n. d.*, str. 124; Hudjetz-Loeber, *n. d.*, str. 81; *Heimatsbuch der Heidegemeinden Heufeld-Mastort-Ruskodorf*, str. 412.

³⁶ Bulkes, *n. d.*, str. 125.

³⁷ Haller, *n. d.*, str. 47.

³⁸ Поповић, *Срби у Војводини*, II, стр. 243.

³⁹ Wack, *n. d.*, str. 492–493; Hans Tabar, *Geschichte von Zerne. Heimatsbuch der Schwestergemeinden Deutsch- und Serbisch-Zerne*, München, 1973, str. 26; Jabuka, *Ludwigshafen* s. a., str. 151.

⁴⁰ Felix Milleker, *Geschichte des Werschetzer Weinbaues*, Vršac, 1927, str. 3–4, 10–11; Ludwig Bauer, *Kurze Geschichte der Stadt Werschetz-Henemannstadt*, Werschetz, s. a., str. 14. Најраспрострањенија сорта грожђа је, међутим, потицала из српског села Сланкамен. (Gehl, *Wörterbuch der donauschwäbischen Landwirtschaft*, str. 899)

⁴¹ Renz, Wack, *Trissnak-Enzmingen, n. d.*, str. 125. На конзервативизам и неповерење према техничким новотаријама нису били имуни ни Немци. Up. Awender, *n. d.*, str. 74; Wack, *n. d.*, str. 550; Friedrich Lotz, *Werbass 1785–1975. Zur Geschichte der Doppelgemeinde Alt- und Neuwerbaß*, Stuttgart, 1975, str. 169.

⁴² Wack, *n. d.*, str. 364.

⁴³ Irmgard Hudjetz-Loeber, *Heimatsbuch Neu-Pasua. Die Geschichte eines donauschwäbischen Dorfes*, Stuttgart, 1956, str. 81; Friedrich Renz, Johann Wack, Ella Trissnak-Enzmingen, *Krtschedin – das war unsere Heimat*, Stuttgart, 1984, str. 101, 285; Радослав Марковић, „Садашње стање наше аграрне привреде (прилог к теми да ли наш народ пропада)“, *Летонис Матице српске*, књ. 286, Нови Сад, 1912, стр. 48–51, 55; Isti, *O raskoši (modi) i ostalim štetnim običajima i navikama našim*, Zagreb, 1905, str. 35–36; Исти, *Православна српска парохија у Инђији крајем 1900. године*, Инђија, 1997 (2. izd.), стр. 27. Прве праве пољопривредне машине које су се појавиле током последње трећине XIX века и почетком XX, обично су прво набављали Немци – не више зато што су били напреднији од Срба, већ зато што су обично били имућнији. (Wack, *n. d.*, str. 546, 550; Славко Станић, „Швабе у Војводини“, *Летонис Матице српске*, књ. 330, св. 1–2, Нови Сад, 1931, стр. 118; Поповић, *Срби у Војводини*, III, стр. 183; Geza C. Paikert, *The Danube Swabians. German Populations in Hungary, Rumania and Yugoslavia and Hitler's Impact on Their Patterns*, The Hague, 1967, str. 33). Немци нису, међутим, само „давали“, већ су и од Срба и „примали“ агротехничка знања. Тако су нпр. они од Срба преузели вршање коњима (уместо ручног) (Поповић, *Срби*

нису преузели биле су немачка марљивост и штедљивост. У томе је лежао главни разлог што Срби нису успевали да издрже економску утакмицу са марљивијим Швабама.⁴⁴

У вези са пољопривредним културама и методама обраде земље, стоји наравно и припремање јела. У мало којој области свакодневног живота је немачки утицај био тако широк, дубок и трајан. Немачки колонисти су служили као преносиоци бечких и других средњоевропских кулинарских утицаја, који су веома обогатили кухињу средњег Подунавља. Ови утицаји до данас представљају основу војвођанске кухиње. Немци су били посредници у преношењу разних врста супа, резанаца, кнедли и јела од теста, сосова, прилога, разних врста салата, колача, торти и штрудли. Нека од ових јела нису била изворно немачка већ француска, али су у наше крајеве дошла немачким посредништвом. Поред припремања многих јела, Немци су Србе и друге научили и разним врстама конзервације хране – справљању компота, разних врста кобасица, шунке итд.⁴⁵ Утицаји везани за храну нису били ограничени само на њено припремање или конзервирање, већ и на начин њеног конзумирања. Срби су од Шваба преузели и добар део посуђа (често заједно са називима), али и манире за столом.⁴⁶

Што се одевања тиче, ту су Немци преузели много више од својих комшија него обрнуто. Швабе су убрзо по доласку у нови завичај напустиле стару народну ношњу, прихвативши локалну која је била погоднија за живот и рад у другачијим климатским условима. Делови одеће, односно обуће коју су припадници других народа, па и Срби, од њих преузели представљају пре свега плаве ланене радне кецеље⁴⁷ и дрвене кломпе.⁴⁸ Ови предмети, међутим, никад нису постали општеприхваћени међу Србима као што су опанци, кожуси, пршњаци, бунде, шубаре, гаће итд. постали општераширени међу Швабама.

у *Војводини*, II, стр. 275; Lotz, *n. d.*, str. 160–161; Roth, *n. d.*, str. 64; Wack, *n. d.*, str. 546, 550; Jabuka, *n. d.*, str. 151; Franz G. Schenzinger, *Erinnerungen an Kubin*, Obrigkeit Asbach, 1984, str. 175 и складиштење кукуруза у амбарима („котаркама“ или „чардацима“), које су преузели заједно са називима за њих, (уп.: Hans Gehl, *Wörterbuch der donauschwäbischen Landwirtschaft*, Stuttgart, 2003, str. 522, 992; Isti, *Wörterbuch der donauschwäbischen Lebensformen*, Stuttgart, 2005, str. 386).

⁴⁴ Марковић, *Православна српска парохија*, стр. 22, 27–28, 33–34, 64, 73–80; Исти, *О раскошу*, стр. 5–6, 19–22, 26–32; Исти, *Садашње стање*, стр. 46, 70.

⁴⁵ Ур.: Martinov, *n. d.*; Rittig-Beljak, *n. d.*; Schnell-Živanović, *n. d.*, str. 180–185.

⁴⁶ Martinov, *n. d.*, str. 87. Од Немаца нису презимани само манири за столом, већ и иначе. Тако је нпр. данас најуобичајенији поздрав „добар дан“ буквалан превод са немачког. Уп. Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790–1918*, I, Београд, 1989, стр. 240.

⁴⁷ Hans Gehl, „Schwäbische Tracht der Arader Gegend“, *n. d.*, str. 245.

⁴⁸ Oberkersch, *n. d.*, str. 250; Радослав Ј. Субић, „Војвођански и србобрански салаши“, *Еј, салаши*, Нови Сад, 1998, стр. 248; Стојан Радујко, *Из прошлости милешевских салаша*, стр. 79.

Поред предмета свакодневне материјалне културе, преузимају се модели понашања. При том су Немци били отворенији за усвајање модерних форми свакодневног живота. Тако су Немци били главни заговорници инокосних породица – посебно у Војној граници – за разлику од Срба којима је често више одговарао живот у архаичним великим породичним „задругама“.⁴⁹ Повезано са животом у нуклеарним породицама било је и ограничавање наталитета, коме су Швабе прибегавале да би спречиле распарчавање имовине међу више наследника. Ограничавање наталитета је важна одлика модерности, а Немци су били први који су га практиковали у Војводини. Временом ће и припадници свих других народа следити њихов пример.⁵⁰ Немци су дали пример и за организацију еснафа, а донели су и многе нове занате. Будући да огромна већина како Срба тако Немаца није припадала занатском сталежу, овај утицај је остао ограничен на уске кругове занатлија који су тежили да се друштвено издвоје од сељачке масе.⁵¹ При том су занати остали у приличној мери етнички подељени, а у целини узевши, број немачких занатлија био је већи од броја српских.⁵²

Из свега изложеног се види да је немачки утицај на свакодневни живот Срба у Војводини био врло разнолик и снажан. Он није био подједнак у свим сферама живота, тј. био је јачи у оним областима где је постојало више простора за усвајање корисних новотарија. При том Немци нису били једини који су „давали“, а Срби нису били само „примаоци“ културних утицаја. Напротив, између припадника два народа се развила жива културна размена, која је, уз размену са осталим народима у региону, створила јединствену свакодневну културу Војводине. Она као појава дугог трајања, у многим својим аспектима опстаје до данас, без обзира на све промене етничке структуре, друштвених односа и без обзира на технички напредак. Иако смо у овом раду покушали да истакнемо немачки допринос, који је био изузетно значајан и плодан, и овом приликом напомињемо да је он био само један од утицаја који су формирали свакодневну народну културу у Војводини.

⁴⁹ Букуров, *н. д.*, стр. 43.

⁵⁰ Вера Милутиновић, „Срби и Немци у Војводини“, *Етнологишки преглед*, 4, 1962, стр. 42; Theodor Grentrup, *Das Deutschtum an der mittleren Donau in Rumänien und Jugoslawien. Unter besonderer Berücksichtigung seiner kulturellen Lebensbedingungen*, Münster in Westfalen, 1930, стр. 25; Hermann Rüdiger, *Die Donauschwaben in der südslawischen Batschka*, Stuttgart, 1931, стр. 45, 90; Andreas Dammang, *Die deutsche Landwirtschaft im Banat und in der Batschka*, Novi Sad, 1931, стр. 43.

⁵¹ Hans Gehl, *Wörterbuch der donauschwäbischen Baugewerbe*, Stuttgart, 2000, стр. 20. У занатлијским круговима пак, немачки утицај је био врло снажан, тако да је велики део стручне терминологије преузет из немачког. Уп. Бранислав Дамјанов, „Занатлије и занатске организације у Панчеву у XIX веку“, *Историјски гласник*, 1–2, 1958, стр. 87–88; Trivunac, *Deutsche Lehnwörter*, стр. 10–11; Isti, *Nemački uticaji*, стр. 53–55.

⁵² Schenzinger, *н. д.*, стр. 112–118, 124–126.

Summary

Immutable Everyday Life: German Contribution to the Folk Culture in the Vojvodina

Key words: *Germans, the Vojvodina, Serbs, everyday culture*

The article examines the cultural contribution members of the German ethnic minority made to various aspects of everyday culture in the Vojvodina. The Germans were settled down in the province during 18th and 19th centuries by the Viennese court with the aim of vivifying the economy. Coming from better developed parts of Europe, they taught the native population (Serbs, Romanians, Hungarians) many useful skills, they brought new plants, tools, working methods, dishes etc. The article examines their contribution in the fields of building and furnishing of houses, agriculture, crafts, cuisine and other spheres of daily life whose traces and influences determin the cultural landscape of the Vojvodina to this day.